

Към въпроса за понятието „нация”

Кашиф Бакиу

От самото съществуване на човечеството, то на един вид е организирано, от-
носно паралелно съществуват и формите на организиране, без разлика дали се го-
леми или малки, добре организирани или по малко организирани, добре функцио-
нални или по слабо функционални. Тръгвайки от началните форми на социално ор-
ганизиране, родът, родовият съюз, племето, човечеството стреми към по софисти-
цирано организиране, пристигайки се до съвременната организация държавата, ос-
тавяйки отворен път за нови форми на социално организиране в бъдещето.¹⁵⁹ Пара-
лелно с това човечеството е организирано в групи с всякакви форми и размери, по-
някога точно определени, понякога разлети, понякога ясно отграничени, понякога от-
части припокриващи се или преплетени. Те се образуват и запазват основно от две
групи на фактори: желанието за доброволно присъединяване и идентифициране,
лоялността и солидарността от една страна, а от друга страна страхът, принудата и
насилието. Възможно е да съществуват общности основани само на единият или
другият фактор, но те се рядкост. Повечето устойчиви групи се основат върху смес
от двата фактори.¹⁶⁰ В този контекст на образуване на групи които желаят да се за-
пазят, може да определим и нациите.

Термина нация за първи път се появява в Англия през 1250 г, проследено две
– три десетилетия по късно във Франция. Между това, своевременно този термин
няма днешното значение, и се свежда до пот-еднакво ниво с етноса. На пример във
Франция с френската нация се подразбирало съвкупността на французите.

Четири концепции за нацията

За понятието нация, в съвременната социология, но и в другите съвременни
обществени науки, все още не може да се намери една стандартна и непроменена
дефиниция, с която да се обясни точното определение. Основно това понятие се
разглежда между две точки: етническата общност и политическото единство.

Различни автори дават различни дефиниции, зависимо от много обективни и
субективни елементи, които обсъждат, както и от факторите, механизмите, нивела-
цията, категоризацията, ограниченията..., които допълват тях. Липсата на единстве-
на, относно обща дефиниция, създава пространство този въпрос да се разглежда от
няколко гледни точки, относно концепции. Този въпрос може да се представи като
четири основни концепции: социологическа, икономическа, политическо - юриди-
ческа както и културологична концепция. Но въпреки това, всичките тези концепции
имат тесни връзки едно с другото, много често преплетени всичките заедно. Харак-
теристично за тези концепции е че по отделно във всяка от тях може да се създадат
под концепции които да изведат и обяснят подробно разликите във самата отделна
концепция.

Социологическа концепция

При липса на общи дефиниции, съвременната социология използва няколко
методи на изследване, които основно се от компаративен характер, по рядко дедук-
тивни. Един от тези методи е и диалектичното сравнение. Това представлява един
от основните методи за социологическо изследване на понятието нация, за която
все още не може да се определи точна или обща дефиниция. По този принцип, со-
циологическият подход се възползва от сравнението на значението на думата „на-

¹⁵⁹ Виж. Дачев, Лъчезар; Учение за държавата; София 2001; стр. 32-34.

¹⁶⁰ Виж. Гелнер. Ърнест; Нации и национализъм; София; 1999; стр. 74-75.

ция" в различни езици. Но и в този случай, резултата не е обективен. В първия момент на лице се разликите между езиците в отношение на този въпрос. Между това, освен тези разлики, появяват се и разлики в един и същ език, които се говори в различни държави. За да бъде и по сложен този въпрос, не се редки случаите когато може да се посрещнат две различни обяснения в два речника които са публикувани в един и същ език, в една и съща държава. От самото сравнение много често обясненията за този термин се съвпада и с обясненията за етноса, но видимо е и разделната точка между тях. „Не във всеки речник могат да се намерят характеристиките за двата концепта. В американските, английските, и немските речници на пример националността се смята че се „забелязва от изглед“, докато идеята „съдбата на обществото“ се среща повече при нео – латинските езици, както се френския и испанския, отколкото в групата германски езици, както се холандския шведския език. До сега всеки речник имаше по не листа от пет паралелни критерии, освен критериите за политическа и държавна организираност“.¹⁶¹ На същата линия е и френския социолог Доминик Шнапер, която забелязва същата разлика че „нацията е различна от етническите групи, които сами не са политически организирани“¹⁶²

Последствие, обяснение за това понятие ще потърсим в сравнението на тези-те които дават видни социолози.

Джон Стюарт Мил определя нацията като група граждани, чийто колективен суверенитет ги конституира в държава като техен политически израз. Сходни определения дават и други представители на английската либерална мисъл (Адам Смит) – за всички тях съществува равенство между нацията, държавата и народа (суверен народ), а това равенство се припокрива и с критериите за териториалността, защото държавата е териториална единица.¹⁶³

Като заключение от социологическа гледна точка можем да вземем дефиницията която дава Антъни Смит. Според него нацията представлява общност на няколко етнически групи, които се обвързват чрез рационални връзки. Основното не е само общността, организирана като политическа единица или основана върху културна, езикова или етническа еднаквост, а преди всичко равенство на гражданските права по отношение на рационалната интеграция, основана върху известна политическа сила и общия политически интерес. Според Смит нацията представлява група хора която притежава общи и различни от другите елементи на културата, обединена икономическа система, еднакви граждански права за всичките членове, чувство на солидарност, което произлиза от общото изкуство и която владее обща територия.

Икономическа концепция

Нацията се появява в исторически условия на разпадане на феодалната социално общество и появяването на капиталистическата система. Ако се има предвид че в народността общество пазара нямаше конкретна форма, относно според много социолози то и не съществуваше, в тази фаза пазара взема едно много важно място в обществото. Развитието на производствените сили както и разпределението на трудът търсят не само просто пазар, но по широк пазар в прав смисъл. Ограничените феодални зони бяха тесни за потребите на развитието на производството, относно за движение на продуктите и развитието на капиталистическите капацитети. Това само по себе започва да разрушава ограничената система – народността общество, търсейки по широки форми на съединения както на териториален така и на демографски аспект. Като резултат на този процес се появява и неизбежната нужда на създаване на общ език за всичките части на народа които започват да се

¹⁶¹ Виж; Bauman, Gerd; Enigma multikulture (The multicultural riddle); Skopje 2009, стр. 32.

¹⁶² Шнапер, Доминик; Общността на гражданите, София; 1994; стр. 23.

¹⁶³ Ташева, Мария; Иновативна Социология; София; 2007; стр. 191.

асимилират в новото общество – нацията. Този момент е от голяма важност от причина, че в народностното общество съществуваша много диалекти, които въпреки общите корени създаваха проблеми в комуникацията между хората. Проблемата става и по голям, ако се има предвид, че религиозните лица както и високите слоеве на обществото говориха различен относно чужд език (латински или френски). Така че новия общ език на нацията представляваше важен елемент в новото съединение, същевременно и нов механизъм не само за комуникацията, но и за развитието на капиталистическото производство и пазар. В този случай се взема най-разпространения диалект или най-големия диалект като литературен език, който се приема като общ език. Между друго, в новия процес на икономически, териториални и езикови връзки се спонтанно се хармонизират и стават по силни старите традиции, психологията, културата и други, на старото общество¹⁶⁴. Както се вижда, в тази концепция, нацията представлява обществен феномен, който се появява паралелно с появата на капитализма. Като главни елементи, при създаването на нацията, икономическата концепция приема териториалната, икономическата и езиковата връзка, общата култура и традициите, както и разпределението на обществения труд на народностните общества, които се обединяват в създаването на нацията. Като съдържателни елементи на нацията се близките етнически общества които се асимилират в едно общо, но не се изключва възможността че в нацията да бъдат асимилирани и етнически елементи които нямат нищо общо с мнозинството което създава самата нация. Тази концепция по голямото влияние я има от марксист – лениниската доктрина, „която подчинява нацията на класата, тъй като тази доктрина свежда цялото богатство и многообразие на исторически процес и на самите човешки общества до борба между „прогресивни“ и „реакционни“ класи, където няма и не може да има място за човешката личност.“¹⁶⁵

Културологична (етно – културологична) концепция

Докато в някои държави (Франция) нацията се разглежда като политически факт, относно произлизаща от политически процес на обединяване на равноправни и свободни граждани в рамките на една териториална цялост, съществуват държави при които се появява нова концепция за нацията, етнико – културна концепция. В тези държави, за които по съответен пример е Германия, нацията се разглежда като органична, културна и езикова общност. Тази концепция своята потентност я стимулира в хомогенността на обществото основана в етнически, религиозен, езиков и културен аспект. Тази концепция получава широко разпространение между държавите в Европа, последователно и на балканите. В този контекст може да се спомеят България и Албания. В тези две държави паралелно се развиват процесите свързани с националният въпрос, което последователно прераства в борба за политическо освобождение от турската империя. Разликата между тези две държави е в това че политическото освобождение на България става във втората част на XIX век докато в Албания в първата част на XX век.

Културологичен подход към въпроса за нацията има Ърнест Гелнер. Според него в създаването на нацията много важна роля играят волята и културата. В тази гледна точка, Гелнер поставя акцент върху културните различия, разпространени във политическите граници. Според тази теза, широкото установяване на високите култури, отразени със стандартизирани системи за общуване и основани върху грамотност и образованост, подтикват за този въпрос да се определи от гледна точка на споделената култура. В този контекст, когато общите социални условия съдействат за съществуването на стандартизирани, хомогенни, централно поддържани ви-

¹⁶⁴ Виж. Fiamengo, Ante; Bazat e sociologjisë së përgjithshme (Основи на обща социология); Prishtine; 1984; с. 259-274.

¹⁶⁵ Цветков, Пламен.; Народностно потекло и национално самосъзнание; София.

соки култури, обхващащи цели населения, а не само елитни малцинства, според Гелнер, възниква ситуация, в която културите, ясно определени, с легализирано образование и унифицирани, представляват почти единственият тип единица, с която хората се идентифицират. „При тези условия, но само при тези условия нациите могат наистина да се определят както чрез волята, така и чрез културата, а всъщност и чрез конвергенцията на тези два фактора с политическите единици. При тези условия хората желаят да се обединят политически с онези, и само с онези, които споделят тяхната култура”.¹⁶⁶ За разлика от другите автори които се писали по този въпрос, Гелнер смята е национализма поражда нациите а не обратното.

Политологическа – юридическа концепция

За разлика от социологическата, в юридическата и политологическата литература се срещат няколко теории които дават други погледи върху тази проблематика, но и могат да бъдат различни от първите. В този контекст, между социологическите и политологическо – юридическите теории няма спор за аналогията на процеса. Разликата между тях е субективна, относно в отношение на процеса как се развива формирането на нацията. В този случай е неизбежно анализирането на политологичният и юридическият аспект, от причина че създаването на нацията е допълнителен и не разделен елемент в процеса на създаване на държавата, относно нейно развитие. Това се отразява във фазите на промените, които в много случаи се рефлекс от „едното в другото”, в отношение държава – нация. Особено значение в тези два аспекта има и политическият процес, който дава обяснение и отговор на много въпроси свързани с тази проблематика, давайки една по конкретна снимка за историческото минало но и за развитие, даже и за очакванията в бъдещето.

„В исторически план един народ става нация тогава, когато осъзнава своето политическо достойнство и демонстрира способността си за политическо действие. Понятието нация обозначава политическа общност, т. е. общност от граждани, които при това са способни да вземат в ръцете си своята собствена съдба. Това разбира не за нацията се предхожда от процес на културна интеграция, която се свързва с общността на произхода, езика и религията. Принадлежността към една или друга национална общност създава нова форма на колективна идентичност”.¹⁶⁷ Според това може да дойдем до заключението, че нацията е конкретна социална и политическа форма, която се явява като териториално установено културно единство. Близнашки смята, че изобретяването на нацията става катализатор за преобразуването на ранната териториална държава в модерна национална държава. Паралелно с това вървят и други процеси, с които индивиди взема допълнителни особености в рамките на нацията, т. е. изражда се националното самосъзнание в него, което го превръща в активен гражданин. Това допринася до известна солидарност между индивидите в нацията, които преди това са били непознати. Според тази теза нацията, относно чувството за принадлежност към нея превръща индивидите в членове на политическа общност, които се чувстват отговорни един за друг, а всичко това поражда и готовност да се правят и жертви в името на тази общност.¹⁶⁸ От тук може да се разсъждава и за конкретните отговорности които излизат за индивида в рамките на нацията като политическо общество, относно плащането данъци, военната служба, както и активното участие на индивида в отбраната на нацията и държавата в извънредни обстоятелства.

Нацията е явление на европейската цивилизация, а нейното модерно разбиране се появява в навечерието на Великата френска революция. Тя се определя като общност от свободни и равноправни граждани.

¹⁶⁶ Гелнер, Ърнест; Нации и национализъм; София; 1999; стр. 77.

¹⁶⁷ Близнашки, Георги; Формата на държавата; преработено и допълнено издание; София; 2009; с. 39.

¹⁶⁸ Виж: пак там; с. 40.

В тази концепция може да се спомене и тезата на американският социолог Талкот Парсънс според който нацията е организирана политически върху териториална основа. Според него тази организация на гражданите поддържа някакъв нормативен в определени процеси на вземане на политически решения. Между това, Парсънс все пак поставя акцент върху общата културна традиция и общия език, като съставни елементи в изграждането на усещането за обща история, която според него рефлектира в чувството за общото бъдеще.¹⁶⁹

Политически подход към понятието нация има и Шнапер, която за разлика от Парсънс смята, че нацията е особена форма на политическо единство. Според нея, нацията се дефинира чрез нейния суверенитет, упражняван вътре в нея за интегриране на групите население, които тя включва. От друга страна външен фактор за нейно утвърждаване като исторически субект в един световен ред, се съществуването и отношенията на нациите като политически единства. „Специфично за нацията е че интегрира населението в общност от граждани, чието съществуване легитимира вътрешното действие на държавата“¹⁷⁰

От друга страна Макс Вебер в неговото определение за нацията слага акцент върху политическия фактор. Според него политическия фактор има водеща роля при определянето на границите в които се оформя отделна идентичност. Политическата общност е тази която създава границите на племената, в рамките на които се изгражда съзнанието за общ произход. Племенното самосъзнание преди всичко обусловено от общата политическа съдба, а тя поражда вярата в общото потекло. Политическото сдружение укрепва съзнанието за принадлежност и мобилизира индивидуалната енергия за да изпълни собствения морален ангажимент да съхрани групата. В този смисъл всички разновидности на общности, изградени върху общ произход, всъщност нямат общо потекло, а само неясната вяра в него. Оттам и потребността за неговото потвърждение чрез ред показатели, каквито са езикът, религията, расовите особености и пр. Всички те изиграват своята роля да стимулират и затвърдят чувствата които са определени като национални.¹⁷¹

В тази концепция, видимо е съществуването на въпроса за границите на нацията в държавата и обратно, относно въпроса „кой кого създава?“. На този въпрос американският политолог Семюел Хънингтон на непряк начин дава предимство на тезата, че държавата създава нацията и че обратната теза не е достатъчно за поддържане на нацията.

Между основните концепции за нацията

Тези твърди концепции тежко могат да обясняват създаването на нацията в много етнически общества. Съществуват много причини за това, а най-важната от тях е че процеса на създаване на нацията в тези общества, като период е много дълъг, даже много често и продължава без да има ясен епилог. Липсата на хомогенност в тези общества създава нови ситуации, в които претежно „голямата етническа група“ налага правилата, които в повечето случаи, покрити под амбалажа на интеграционните процеси, стремят към асимилация на по малката етническа група или общност. Тези асимилационни процеси могат да бъдат успешни в случай етническата група, която е малцинство да има близки особености с мнозинството. Тези особености се: близостта с езика, религията, традициите, културата и друго.

Четирите посочени концепции, основно дават отговорите на повечето въпроси, които възникват за създаването на нацията. Разглеждането на мненията на колкото повече автори по тази тема, създава впечатлението, че проблема се усложнява и по тежко може да се дойде до една точка, която да се приеме за по близко обясня-

¹⁶⁹ Виж. Цветков; Пламен.; Народностно потекло и национално самосъзнание; София; стр. 26.

¹⁷⁰ Шнапер, Доминик; Общността на гражданите, София; 1994; стр. 22.

¹⁷¹ Ташева, Мария; Иновативна Социология; (цитат---Вебер 1976; 337) София; 2007; стр. 193.

ваща на проблематиката. Когато бихме разсъждавали по дефиницията на Герд Бауман можем да намерим заплетеността на елементите на всичките подходи, относно концепции. Според него „нацията представлява една или повече етнически групи, които мислят или смятат, че в един вид „управляват % с държавата, което фактически означава, че те имат особена отговорност за нея“.¹⁷² В тази теза нацията е нов вид на организация по голяма от етноса, която етническите разлики ги отхвърля като нещо от далечното минало. Същата, обхваща и недосегаеми до сега проблеми от по старите тези и теории. Бауман смята, че повечето национални държави не се успели да интегрират пот еднакво всичките етнически групи в проекта нация. „Повечето национални държави, все пак, не успяха да завършат този проект, в който обхванаха някои етнически групи, а оставят други, или привилегироваха някои от тях а от друга страна маргинализират останалите“.¹⁷³ Това маргинализиране създава групи на хора във малцинства, без разлика дали това се етнически, културни, езикови или други общности.

Национална държава, глобализация до мултикултурализъм

Националната държава е модерен глобален културен идеал, специфична конструкция в епоха на нарастваща хомогенизация на населението. Голямата част от апарата на съвременната национална държава, от национално - държавната организация на съвременните общества е сходна в целия свят. Модерните национални държави стават по актуални през XVII век, с продължение до днес. Тяхното развитие се извършва в контекста на разгръщане се процес на хомогенизиране на разнородното население, което живее на съответните територии, около общ език, културна идентичност, икономическа дейност. Нацията вече измества по-малките форми на групов лоялност - регионална, езикова, културна, религиозна, етническа.

Реално съществува стремежа на държавите да хомогенизират населението, в отношение на културата, религията, езика... За тази тенденция много често се използват различни методи, много често и неформални и не естествени за съвременния свят, както се насилието и различните форми за асимилация. Изграждането на националните държави от началото на модерната епоха е неотделимо от формирането на единни национални култури, които стават основа за формирането на единно „ние“ на големи маси от хора.¹⁷⁴

От друга страна, новите феномени на новия век потиснаха нацията, а най-много националната държава. Тенденциите за хомогенност при условия на глобализацията вече се минимизирани, а съществуващите културни, религиозни, езикови, расови ..., различия все повече идват до изражение. Това допринася за запазване на старите общности, но и за създаване на нови общности в по развитите държави, където е присъстващ имиграционния икономически феномен. Това води до нарастващо етническо, религиозно, расово разнообразие, относно до появата на множество общности с различни характеристики на териториите на националните държави, които трудно могат да бъдат хомогенизирани като по-рано и обединени от обща национална идентичност. Това допринася за появата на мултикултурализма. С това се срива основният принцип за изграждане на нацията в рамките на държавата, относно гражданският принцип на права. В последствие на тази поява вече до изражение имаме нов тип на права, а това се груповите права. Като резултат на това, вече културното обединяване се става под въпрос, с ясна тенденция на невъзможност на обединение и в отношение на религията и езика.

¹⁷² Bauman, Gerd; Enigma multikulture (The multicultural riddle); Skopje 2009, стр. 32.

¹⁷³ Пак там; стр. 33.

¹⁷⁴ Проданов, Васил; Българските национализми и глобализацията: Национални интереси, национална идентичност; София; 2005.

Заклучение:

Несъмнено, че по въпроса за нацията има още много неща, които трябва да се дообяснят. Същевременно, на всяко следващо нещо отваряме една нова тема, за която аргументите ще бъдат много, от друга страна няма да бъдат достатъчни за окончателен отговор. В този случай се създава впечатлението че всичко се върти в един кръг, където началото и края се много близко и известни, същевременно далечни и не дефинирани. Липсата на единствена дефиниция оставя пространство на сблъсък на идеи и нови тези с които този въпрос остава актуален. Можем да приемем че един народ става нация тогава, когато осъзнава своето политическо достойнство и демонстрира способността си за политическо действие. От друга страна също така можем да кажем, че нацията представлява общност на няколко етнически групи, които се обвързват чрез рационални връзки, организирана като политическа единица или основана върху културна, езикова или етническа еднаквост, а преди всичко равенство на гражданските права по отношение на рационалната интеграция, основана върху известна политическа сила и общия политически интерес. Несъмнено е че държавата създава нацията, и не обратното, а икономическия фактор влияе в това. Ако приемем, че социологическата, политологично – юридическата, както и икономическата концепция дават съответни отговори по този въпрос, новата реалност от новия век проследена с феномена на глобализация и мултикултурализъм оставя пространство за културологичната концепция, относно до обяснение на създаване на хомогенност от културна гледна точка. Това отваря нов въпрос, „дали е необходима хомогенността от културна гледна точка или не?“, след които могат да се наредят и ред други въпроси от типът „дали културното разнообразие е предимство или недостатък?“, „какво ще пречи на процеса на създаване на нацията ако общностите запазят техните културни наследства?“.

Тези въпроси представляват горещи теми в много етническите държави, но и в емигрантските държави. Въпреки това, отговорът е преобръщане на две основни особености на утвърждаване на идентичностите в развитите западни държави в модерната епоха - хомогенизирането на населението около обща национална идентичност и йерархичността във възприятието на различните култури и идентичности.

За контакт:

Кашиф Бакиу - докторант на Юридически Факултет СУ-СКО, асистент на Юридически Факултет, Държавен Университет в Тетово, Р. Македония